

PODATCI O ISTORIJI NOB-e u gradu Banja-Luci za period 1940-1941godine

U periodu 1940 godine postajao je Oblasni komitet KPJ sa sjedištem u Banjoj Luci na čijem je čelu bio drug Djuro Pucar-Stari. Kao član komiteta bio je drug Osman Karabegović. Također je u gradu postajao Mjesni komitet KPJ, a sekretar mu je bio drug Branko Babić.

U gradu je postajalo nekoliko partiskih organizacija, tačan se broj ne zna. Jednoj je od tih partiskih organizacija bio je sekretar drug Ljubo Babić, a članovi su bili: Josip Mažar-Šoša, Dedo Gazić, Teofik Kadunić-Cinkara, Sitnica Ahmet, Karabegović-Edhem Leda, Lang Drago. Ova se je organizacija koncem 1940 godine razdvojila i drugovi iz Gornjeg Šehera formirali su posebnu organizaciju u kojoj je bio sekretar drug Muhamed Kazaz, a članovi Dedo Gazić, Ahmet Sitnica, Karabegović Edhem-Leda, Adem Bajagilović i Seferović Hasan. Rad ove partiske organizacije odvijao se je kroz društvo "Budućnost", oko kojega je bilo okupljeno oko 300 omladinaca i radnika uglavnom simpatizera Partije. Treća partiska organizacija bila je u Tvornici duhana u kojoj su bili Mandrović Miron, Osmančević Husein i drugi. Četvrta partiska organizacija djelovala je u II kvartu oko društva "Fadilet", a sačinjavali su je drugovi Ibro Sarač, (IB) sekretar, Hasanbašić Muhamed (IB), Husnija Jašarević (IB). Veza sa MK ove partiske organizacije bio je drug Osman Karabegović, a kasnije drugovi Kazaz Muhamed i Ivica Mažar. U ove četiri navedene partiske organizacije bilo je 4 intelektualca i 12 radnika. Nacionalni sastav bio je 1 Srbin 3 Hrvata i 12 Muslimana.

Ideološko-politički rad članova Partije odvijao se u formi sjela u kući Osmana Karabegovića i braće Mažar. Preradjivana je uglavnom istorija SKPB-e i osnovi lenjinizma. Rukovodioci grupe bili su O. Karabegović i Ivica Mažar.

Agitaciono-politički rad 1940 godine i početkom 1941 godine odvijao se uglavnom preko sindikalnih podružnica, društava "Pelagić", "Borac", "Budućnost" i "Fadilet" i ostalih društava u gradu, uglavnom kroz napredne programe priredaba koje su ta društva davala. Javnih predavanja najviše je dao KAB / Klub akademičara Banje Luke/. Predavanja su bila naučna i politička. Predavači su bili uglavnom ljudi iz vana kao n.pr. Balugdžić, Vladimir Dedijer, Pjer Križanić, Mirko Kus-Nikolajev /oportunist/ i niz drugih nepoznatih. Napominjemo predavanja Vladimira Dedijera "O Španiji", predavanja sa karikaturnama Pjera Križanića "Osovina Rim-Berlin".

Pored ovoga članovi Partije organizirali su sa simpatizerima ilegalne kružoke na kojima je preradjivana napredna literatura. Takovih grupa bilo je oko "Pelagića", "Budućnost", "Fidalet" i.t.d.

Organizacija "Crvene pomoći" bila je jaka u gradu i članovi Partije bili su zaduženi da od simpatizera kupe i da je prošire na što veći krug ljudi. Tako je u mjesecu maju 1940 godine održan sastanak članova Partije pod rukovodstvom Ivica Mažara, a sastanku su još prisustvovali: Muša Hasanbegović, Sola Tankredi, Hasan Seferović, Maše Redžić /strijeljan radi skretanja, za vrijeme NOP-a/. Na tom sastanku raspravljano je o organizaciji prikupljanja

"Crvene pomoći" i o organizaciji i pripremanju omladine za predvojnike vježbi. Zaduženja su bila: Ivica Mažar političko objašnjavanje i značaj vježbi, Huso Mašinović vojničko objašnjavanje i Maše Redžić praktične vježbe. Prvi omladinci na tim vježbama bili su: Šaban Omkić, Meho Čalo, Jusuf Skorup, Maho Šinik, Zaim Isaković, Adem Bajagilović, Nazmija Hadžibegović. Rad se je uglavnom odvijao na političkom uzdizanju te omladine i teoretskom objašnjavanju, dok je praktičkih vježbi održano svega nekoliko i to na Trešnjiku i polima Novoselije. Na tom sastanku zadužen je kao blagajnik za prikupljanje "Crvene pomoći" za donji dio grada Muše Hasnabašić, a za gornji Huso Mešinović. "Crvenu pomoć" davali su simpatizeri Partije, a među njima najviše Adem Hafizović, Pero Jakotić, Mujo Medić/IB/, Ejub Sejdić. Isti su davali mjesečno od 600-1000 dinara, dok su manje uloge davali Alađić Adil i Husein, Enes Gušić, Osman Numanović i drugi. Mjesečno se sakupljalo od 6.000 - 7.000 dinara. Partija je u svom radu u masama uglavnom radila preko omladine. Rad sa omladinom bio je mnogostran i najviše među omladinom bilo simpatizera Partije. Skojevska organizacija bila je jaka i održavana su savjetovanja SKOJ-a i Partije. Tako jedno savjetovanje održano je 8-IX-1940 na Trešnjiku na kojem su bili rukovodioci SKOJ-a i Partije iz grada i iz unutrašnjosti Bosanske Krajine. Na tom savjetovanju bilo je prisutno 68 drugova. To savjetovanje je omela policija i radi toga je 4-5 drugova je kažnjeno globom, a prije toga bili su zatvoreni Šoša Mažar, Osman Karabegović, Kasim Hadžić i Kokanović Slobodan.

Isto tako u mjesecu septembru 1940 godine održan je sastanak omladine u kući Mašinovića, kojim su bili ispred Partije Ivica Mažar i Rade Ličina. Prisutni omladinci bili su: Adem Bajagilović, Smajil Šugić, Mustafa Baručija, Huso Redžić, Zaim Isaković, Elmau Sarajlić, Meho Čalo i Nazmija Hadžibegović. Na ovom sastanku preradjivan je letak u kome raskrinkavana vlada Cvetković-Maček i objašnjavano kakav stav omladine treba da bude u slučaju rata. Isto tako preradjivan je letak koji izdala Partija povodom hapšenja istaknutog talijanskog komunista Martinija, koji je prebjegao iz Italije i uhapšen od Jugoslovenske policije. U letku je traženo da naši narodi traže puštanje Martinija na slobodu.

Periodično održavano je savjetovanje sa sekretarima Partiskih organizacija uz prisustvo drugova iz MK. Na jednom sastanku pored drugova iz MK prisustvovao je drug Djuro Pucar-Stari. Tadanji sekretari čelija bili su Šefket Maglajlić, Živko Preradović, Niko Jurinčić, Saćir Hadžiselimović i Dedo Gazić. Takovi sastanci održavali su se većinom u kući Branka Babića, tadašnjeg sekretara MK, nekada u kući Teofika Kadenića-Cinkare.

Masovno politički rad Partija je sprovodila kroz društva gore pomenuta kao i kroz RSK "Borac", koji je kao napredni radnički klub imao simpatije većine građana, a utaknice sa domaćim buržuaskim klubovima pretvarale su se u manifestacije borbe protiv postojećeg režima /tuča sa policijom i vojskom/.

Radi nadolazećeg fašizma i rata koji je radništvu i siromašnom stanovništvu još više otežavao i dotle težak život, u takvim uslovima našla se i naša Partija, koja je mobilizirala i građanska društva, osim i gore pomenutih i istakla borbu protiv skupoće i fašizma. Pravilnim radom i dobrom agitacijom ova akcija kod većine građana bila je pozdravljena. U građanskim društvima na ovom pitanju nastao je rascjep u upravama društva, jer su siromašni slojevi podržavali tu akciju, dok su se špekulanti našli na strani policije koja je uporno i sa svim metodama sprečavala tu akciju. Odbor protiv skupoća poprimio je karakter organa borbe radnog naroda protiv reakcionarnog kapitalističkog izrabljivanja. Kroz taj odbor članovi Partije su uporno raskrinkavali krvavu vladu Cvetković-Maček. Naročito se policija kompromitovala u očima širokih narodnih masa hapšenjem istaknutih članova odbora protiv skupoće.

Uticao Partije na široke narodne slojeve bio je velik. To potvrđuje činjenica da su priredbe naprednih društava bile neobično dobro posjećene, kao i nogometne utakmice na kojima je igrao RSK "Borac". Istodobno priredbe režimskih društava kao "Bratstvo" iz Gornjeg Šehera, srpsko pjevačko društvo "Jedinstvo", hrvatsko pjevačko društvo "Nada" ukoliko su davana bile su vrlo slabo posjećene. Dotle je došlo da društvo "Bratstvo" bilo prinudjeno da obrati policiji za pomoć, da rasturi društvo "Budućnost" navodeći da se omladina tamo kvari. Istodobno su angažovali hodže koji su u džamijama držali propovjedi protiv naprednih društava /Idrić Hafiz Skopljak u Carvoj džamiji u Gornjem Šeheru održao je nekoliko takovih predavanja/.

Od ranije a i u ovom periodu uticaj Partije kroz sindikate URS-a bio naročito velik. Tako su skoro svi kožarci, gradjevinari, brijači, pekari i krojači bili organizovani u URS-ovim sindikatima i kroz svoje organizacije vodili ekonomske akcije za poboljšanje uslova rada. Poznati su štrajko vi kožaraca, a za i veliki štrajk u 1940 godini. Taj štrajk je počeo u decembru 1939 i trajao je neprekidno do aprila 1940 godine. U štrajku je učestvovalo 80% kožaraca. Pod uticajem Partije štrajk je pored radnika drugih struk pomagalo materijalno i moralno gradjanstvo i selastvo i z okolnih sela.

Partija je kroz ženski pokret okupljale žene i majke na bazi borbe protiv zaostalosti žena i kroz ženski pokret boreći se za žensko pravo glasa i drugo. Kroz te forme rada na kulturnom podizanju kao i političkom žena grada Banja Luke Partija je uspjela da veliki broj žena okupi oko sebe. Pokretu su se isticale žene Vranješević Rada, Dušanka Kovačević, Nata Jović, Šubić Staka i druge.

Rad činovničke menze koja je bila organ pokreta naprednih državnih službenika odvijao se po direktivama Partije. Ona je osnovana kada su gostioničari uslijed podizanja cijena otkazali službenicima hranu. Bez ikakvih sredstava uz pomoć naprednog gradjanstva ona je počela sa radom.

Kroz svoj daljni rad u toku 1941 godine ona je postala stjecište naprednih elemenata, u njoj se hranio i drug Djuro Pucar-Stari. Pri njoj je i bila formirana partiska organizacija u kojoj je bio sekretar drug Vaso Butozan, a članovi profesori Grgičević Jerko i Nata Jović. Ta partiska organizacija od abonenata kupila je "Crvenu pomoć", a u njoj su bili namješteni drugovi koji su bili članovi partije, a to su: Fejzić Safet /IB/ Ruško Djehver, Malkić Osman i dr. Prihodi menze davani su u partisku blagajnu. U toku okupacije menza je bila uporište ilegalnog rada i spremište sanitetskog materijala i hrane koja je putem drugih veza slana dalje. Vojni materijal i oružje u menzu donosili su avijatičari među kojima je bio Franjo Kluz.

U odboru činovničke menze bili su tada drug Vaso Butozan kao predsjednik, a kao članovi odbora ing. Jevđženić Miron, N. Jović, Grgičević Jerko i Džin Fahrudin i Subotić N.

Odnos naše Partije prema građanskim partijama bio je zaoštren. Kod narodnih masa raskrinkavana je njihova politika, jer su vrhovi u građanskim partijama željeli fašizam. Dobronamjerni ljudi koji su dotle bili u tim partijama istupali su iz istih ili su se većinom pasivizirali. Borba naše Partije i građanskih partija bila je na liniji protiv fašizma i skupoća. Stav naše Partije bio je za obranu zemlje od fašističkog porobljavanja i protiv pakta bivše Jugoslavije sa osovinskim silama dok su vrhovi građanskih partija bili već petokolonaši.

Uglavnom svi vrhovi građanskih partija željeli su uslijed narastajućih naprednih masa režim jake ruke tj. Hitlera. Oni su zbog toga izgubili povjerenje narodnih masa radi čega su bili prinudjeni da prilaze novim formama okupljanja masa oko sebe. To su uglavnom činili na vjerskoj i nacionalističkoj-šovinističkoj bazi. Tako je iz HSS stvorena križarska organizacija. Od muslimanskih partija pokret Mladih muslimana nazvan "El Hidaje", a iz JRJ i JNS stvoren je Ljotićev pokret. Jović Božidar i Zvonko i njihov brat pop Dragan, Gutić Vikto i Blaž i Feliks Niezidelski kroz HSS stvorili su križarsku organizaciju, braća Stričevići i Koljevići i advokat Moljević stvorili su i aktivno pomagali Ljotićev pokret, dok su Bešlagić Hilmiya i Djumišić Muhamed osnovali "El Hidaje".

Uticaj križarske i ustaške organizacije među hrvatskim masama bio je dosta jak. Oni su se prividno koristili borbom protiv veliko-srpskog porobljavanja i nacionalnog ugnjetavanja, dok su ustvari radili za fašizam. Približno istu politiku među muslimanskim masama vodili su preko "El Hidaje" gore pomenuti, ali sa manjim uticajem na muslimanske mase nego križari na hrvatske mase. Oko Ljotićevog pokreta skupljalo se je uglavnom veliko-srpski nastrojena omladina koju je organizirala i materijalno i moralno pomagala velikosrpska čaršija pod parolom da je srpstvo u opasnosti, a kao glavnu opasnost isticali su da dolazi od komunizma. Kao protivjera KAB-u oko ovog pokreta stvorena je studentska organizacija "UNA" /udruženja nacionalnih akademikara/.

Tako su se sve tri ove organizacije našle na istoj liniji iako ^{je} ~~ga~~ povremeno izgledalo da se jedni protiv drugih bore.

Pored uticaja navedenih organizacija jačao se je iz dana u dan uticaj partije na narodne mase tako da su vlastodršci bili prinudjeni da hapšenjem logorisanjem i masovnim pozivanjem na vojnu vježbu istaknutih funkcionera radničkog pokreta pokušaju onemogućiti daljni uticaj. Kada im to nije uspje lo pribjegli su ugušivanju pokreta i u septembru 1940 god. zabranjen je rad i rasturena su napredna društva "Pelagić" "Borac" i KAB.

Sa zabranom rada ovih društava mislili su vlastodršci da će onemogućiti rapidno jačanje radničkog pokreta, ali u tome nisu uspjeli, jer je Partija uvijek našla nove forme i načine djelovanja među masama.

U početku 1941 god. rad Partije u našem gradu u organizacionom pogledu je bio slabiji nego u 1940 god. radi toga što je policija uhapsila i poslala u logor Ivanjicu nekoliko drugova iz rukovodstva i to: Ivica i Šoša Maža Kasim Hadžić, Karabegović Edhem-Leda, Karabegović Irfan i drugi. U mjesecu februaru 1941 god. bivša Jugoslavija provela je djelomičnu mobilizaciju. Na vojnu vježbu pozvano je mnogo drugova članova Partije. Tako je izvršena i mobilizacija artiljeraca u IX artiljeriskom puku u Banja Luci mobilisan je bio drug Niko Jurinčić i Huso Mašinović. Niko Jurinčić uhapšen je u mjesecu martu sa dužnosti komandira straže. Hapšenje je izvršio agent Radić. Komandir druge baterije toga artiljeriskog puka bio je drug Brane Srećko, član KP koji je tada Dao Husi Mašinoviću proglas CK KPJ da se članovi Partije imaju boriti u redovima bivše jugoslovenske vojske protiv napada na našu zemlju od strane fašističke Njemačke i Italije. Dat je zadatak članovima i simpatizerima Partije da prime oružje i da agitacionim i organizacionim mjerama pomognu vojnu mobilizaciju.

Partija je znala kakovi ~~su~~ se dani približavaju za našu zemlju, pa je prije kapitulacije preduzela praktične mjere za našu borbu. Pored vojničkog kursa omladine o kojem je ranije govoreno, organizirala je i kurs bolničara od samih komunista. Praktično podučavanje na ovom kursu vodila je Francuskinja Žana Benko. U ovom periodu osnovni je zadatak bio da se prikupljaju materijalna sredstva za borbu, a uporedo s tim i političko djelovanje u cilju mobilizacije masa za oružanu borbu protiv okupatora.

27 martx 1941 godine nije došao neočekivan. Naša Partiska organizacija bila je pripremljena i pod njezinim rukovodstvom organizovan je toga dana u gradu zbor pred željezničkom stanicom na kome je govorio Muhamed Kazaz i koji je važio kao istaknuti komunista, jer je bio poslanički kandidat za izbore 1938 godine. Taj zbor iako je bio zabranjen od policije održan je pred masom svijeta i parola koju je istakla naša Partija "Bolje rat nego pakt" odjekivala je. Drug Kazaz govorio u smislu obrane naše zemlje od fašističke okupacije.

Pred sam ulazak okupatora u naš grad MK je zaključio da kompromitovani drugovi sprema i krenu u poznata sela s tim da seljacima podižu moral i

i daju perspektive za daljnju borbu, a naročito da ih savjetuju da ne predađu oružje i municiju vojsci i okupatorima nego da ga sakriju jer će im trebati. Tada su se u gradu i po selima ilegalno vršile pripreme za organizaciju borbe protiv okupatora. Tako je jedna grupa članova Partije na Kozaru u kojoj su bili slijedeći: Hadžihalilović Ahmet, Filip Macura, Slobodan Kokanović Sarač Ibro. Krenuli su 11-IV-1941 godine prema Kozari u Donji Jelovac. Poslije oko mjesec dana boravka uhvatili su vezu sa Banja Lukom preko Prijedora t.j. Esada Midžića i drug Osman Karabegović poručili im je da se mogu povratiti i izvjestiti što su učinili.

Pred kapitulaciju bivše Jugoslavije nacionalni sastav stanovništva našeg grada bio je otprilike 40% Muslimana, 30% Srba, 25% Hrvata i 5% ostalih. Po kapitulaciji i dolasku okupatora u našu zemlju osnovne snage na koje se je okupator u našem gradu oslonio jeste križarska organizacija uz pomoć organizacije Mladih muslimana. Gutić Viktor postao je stožernik, njegov brat Blaž šef redarstva, Božidar Jović i Vilko Butorac preuzeli su banke, a općtinu Hakoja Bešlagić na kratko vrijeme, a zatim ing. Ertl.

Politika okupatora išla je u prvim počecima zatim da okrivljuje Židove kao kapitaliste za bijedu i nevolju radnih ljudi prikazujući sebe kao socijaliste. Nešto kasnije sredjujući vlast proširili su svoj napad na Srbe. Sve do 22-VI-1941 godine nije bilo otvorenih napada na komuniste i simpatizere. U to vrijeme osnovne snage okupatora bile su Hrvatske mase, a muslimanske mase nisu mogli pridobiti iako su ih nazivali "Hrvatskim cvijećem" da bi na taj način probudili jaz kojeg su ranije stvorile građanske partije. Između Hrvata i Muslimana s jedne strane i Srba s druge strane. Ali radi većeg uticaja Partije na Muslimanske mase ove nisu pomagale takovu vlast pa su ih vlastodržci i napali jednom prilikom u ustaškom listu stožera "Hrvatska krajina" u junu 1941 godine, nazivajući ih "Smrdljivim cvijećem". Urednik toga lista bio je poznat velikosrbini i fašista Matko Kumarić a saradnik Karlo Blažević. Pod vidom progona Srba i Židova u prvo vrijeme progonili su samo siromašnije i naprednije elemente i ugnjetavali ih, dok su oni koji su bili klasno vezani za fašizam bili čuvani i posebno prebacivani u Srbiju i Italiju, kao n.p. Milkan Gojić, Kosta Dimitrijević, Kosta Božić, Milan i Luka Janković, Braća Stričević, Braća Koljević, Branko Plavšić, Babić Vlado, Braća Poljokan, Braća Sarafići, Teodor Vajs i dr.

Ustaše su vezale uza se uglavnom pojedine Muslimane dajući im na uperavu oplačkane židovske i srpske radnje preko t.zv. "Ponove" kao n.p. Rezaku Tatriću, Sulji Gluhaču, Muji Guniću, Sabahudinu Skorupu i dr.

Da bi zavarali mase ubijen je po koji iz vrhova velikosrpske buržoazije. Tako je ubijen vladika Platon i narodni poslanik Simo Marjanac. Medjutim sav bjes okupatora i domaćih izdajnika srušio se je na radnike i seljake, Srbe. Vršena je takozvana odmazda za ubijene Njemačke i ustaške vojnike tako da je za jednog njemačkog vojnika ubijano po 100 nedužnih Srba. A ubijano je i bez ikakvog povoda. Tako je početkom jula 1941 godin

ubijena je grupa od 10 seljaka iz Mahovljana u Boriku radi toga što je jedan seljak rekao: "Eto Eusa ko pljeve" Oko 60 seljaka iz okoline Krupa u Vrbasu ubijeno radi napada Partizana na "andermerisku stanicu u Krupi n/V". To je bilo početkom avgusta 1941 godine u Boriku. Svakodnevno dovodene su grupe seljaka u gard, a zatim noću odvođeni u okolicu i ubijani.

U junu i julu 1941 godine počeo je napad i teror nad srpskim dijelom stanovništva na širem frontu. Svi Srbi oba pola morali su se registrovati kod redarstva. Srbima je bio zabranjen pristup u javne lokale kao i vožnja autobusom. U junu 1941 godine počelo je huškanje protiv Srba od strane vl. vlasti. U istom mjesecu Viktor Gutić tadašnji stožernik održao je govor na zboru pred gradskom opštinom u kojem je između ostalog rekao: "Srbe treba čistiti gvozdеноm metlom" i na ljutu ranu ljuta trava". Poslije tog počela su masovna hapšenja i transportovanja Srba, oduzimanje im je imovine osim najnužnije odjeće i obuće, zbijani u vagone za stoku u logore kod Siska.

Partija je odmah po okupaciji povelala kurs na oružanu borbu, a kada su napadom na SSSR stvoreni bolji uslovi za masovnu borbu i naša je organizacija sprovodeći liniju našeg CK na čelu sa drugom Titom odmah pozvala svoje članstvo u prve redove oružane borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika. Ona je pozvala i sve patriote u svetu borbu za slobodu i nezavisnost. Poziv naše organizacije nije ostao bez odjeka, jer je svojim dotadašnjim radom partijska organizacija stekla toliko ugleda da su pošteti ljudi imali puno povjerenje da se imaju u koga pouzdati i da ih jedini komunisti neće izdati. Partijske čelije su odmah pristupile stvaranju aktiva po kvartovima i ulicama, a i stvaranju odbora odnosno fondova za pomoći u koje su ulazili i istaknuti građani iz građanskih političkih partija koji su izrazili želju da se bore protiv okupatora i izdajnika. Nije bilo ulice, a da naša organizacija nije imala bilo kakvog uporišta i val borbenog raspoloženja i pored strahovitog terora koji je zahvatio veći dio stanovnika slobodarske B. Luke.

Drug "Stari" bio je duša te organizacije, on je veliku mrežu saradnika svojim prisustvom najuspješnije povezavao i riječ "Stari" prosto je zvučala kao garancija najuspješnijeg rada i razvitka naše organizacije.

Poslije 22-VI-1941 godine počeo je otvoreni napad na komuniste i simpatizere. 26-VI-1941 godine uhapšena je velika grupa komunisti među kojima drug Osman Karbegović, Šefket Maglajlić, Dušanka Kovačević, Nata Jović i drugi. Pošto ovim hapšenjem nisu uspjeli pohvatati mnoge istaknute članove Partije svoju su grupu pustili na slobodu govoreći im da je ovo hapšenje izvršeno zabunom. Cilj je u stvari bio da se domognu ostalih članova Partije koji su istaknuti kao drug Kasim Hadžić, Muhamed Kazaz koji su bili sklonili. Ta varka nije uspjela, jer su pušteni drugovi odmah se uklonili iz grada u okolna sela. Poslije odlaska većeg broja istaknutih drugova iz grada nastalo je hapšenje ostalih članova Partije i simpatizera.

14-VII-1941 godine uhapšena je grupa od 26 članova i simpatizera Partije

je među kojima drugovi i drugarice: Pavo Radan, Milan Radman, Suljo Halalkić, Irfan Gvoždjar, Nazim Džabić, Fahrudin Džin, Ljubica Mrkonjić, Kata Filipović. Nešto kasnije u mjesecu avgustu uhapšeni su Rahmija Kadenić, Osman Maglajlić, Osman Halalkić-Maga, Cedo Glumac, Vida i Ankica Cijan, Mira Vinterhalter i Ljubica Radman.

11-X-1941 uhapšena grupa članova i simpatizera Partije među kojima Vahida Maglajlić, Dedo Gazić i drugi kao i nekoliko građana. Istodobno je uhapšena veća grupa omladinaca među kojima Karabegović Muharem, Selman Jusuf, Nada Ćirki i dr.

Za otkrivanje i hapšenje članova Partije i simpatizera Ustaške vlasti koristile su izdajnike radničke klase kao Paternostera Ratka i Zijada Hodžića, a osim toga oni su hapšeni i ubacivani među uhapšene sa zadatkom da izvrše provalu. Tako je u grupu uhapšenih 14-VII-1941 godine ubačen kao uhapšen Ratko Paternoster, ali nije imao uspjeha, jer ga je onemogućila Partiska organizacija t. j. njen član Teofik Kadenić-Cinkara koji je je na vrijeme obavjestio pohapšene da će među njih biti ubačen kao provokator pomenuti Paternoster. Zijad Hodžić ubačen je kao provokator u grupu pohapšenih 11-X-1941 godine.

Poslije 26 juna 1941 pošto je većina rukovođećih drugova napustilo grad i otišla u obližnje šume i sela formirano je rukovodstvo za akcije protiv okupatora i domaćih izdajnika. U tu svrhu prišlo se je mobilizaciji oružanih grupa prikupljenu materijala i oružja.

Rukovodioci ustanka u našem kraju bili su drugovi: Karabegović Osman Hadžić Kasim, Mažar Josip-Šoša, Mažar Drago. Odić Slavko. Gazić Dedo, Bušatlija. Na prvom održanom sastanku na Šehitlucima u planinarskoj kući napravljen je raspored drugova za organizaciju ustanka po selima. Tako su po dva druga poslala u sela, i to Kasim Hadžić i Mažar Drago u Javorane Josip Mažar Drago i Dedo Gazić u Jagare, a drugi u drugim mjesna područja. Oko 30 juna 1941 godine održan je drugi sastanak i napravljen raspored drugova koji će na koji teren po istom zadatku. Tako su otišli Karabegović Osman i Šoša Mažar na Kozaru, Mažar Ivica prema Jajcu, Jurinčić Niko i Kasim Hadžić prema Kotor Varoši Veljko Mladjenović i Slavko Odić u sela oko Panje Luke /Rebrovac, Starčevica, Jošavka/ Dedo Gazić i Halalkić Suljo povraćeni su u grad za ilegalni rad i održavanje veza. Treći raspored na sastanku održanom u prvoj polovici jula 1941 godine izvršen je na kojem su prisustvovali slijedeći drugovi: Milenko Cvitković, Danko Mitrov, Šefket Maglajlić, Vaso Butozan, Trinki Albert, Odić Slavko, Edhem Karabegović-Leda, Maslo Idriz, Kadenić Teofik-Cinkara, Muhamed Kazaz, Ćičina Rade Koščica Duško, Otkonjak Braco, Fazlić Smajo, Bektašević Pane, Mladjenović Veljko, Kukrika Vaso, Bećirbašić Habija, Lang Drago i Milenko Miladinović, učitelj.

Od ovog vremena počelo se je živjeti u logoru, vojničkim životom. Formiran je štab odreda. Za komandanta je postavljen drug Danko Mitrov, njegov zamjenik Miljenko Cvitković, za komesar Kasim Hadžić, a njegov zar

jenik Šefket Maglajlić. Tada je uveden kao obavezan pozdrav: "Smrt fašizmu -Sloboda narodu". Uvedena je staržarska smjena i zajednička ishrana na kazanu. Sjedište štaba bilo je na Kabajkovcu /Starčevica/. Brojno stanje određeno je oko 30 drugova. Snabdjevanje se vršilo iz grada putem veze i iz okolnih sela.

U isto vrijeme je pri odredu formiran vod za vezu. U vodu za vezu bili su drugovi Slavko Odić, Vele Miletić, Potkonjak Braco i neki student Mile. Vod za vezu imao je za dužnost da održava vezu sa odredom i sa drugovima u gradu, ako i da prihvata iz grada nove borce, oružje i ostali materijal i da to prebacuje za odred. Ujedno mu je bio zadatak da prikuplja obavještenja iz grada o kretanju i radu neprijatelja, hapšenju, progonu i drugo.

2-VIII-1941 godine drug Djuro Pucar Stari bio je u odredu i tom prilikom dao direktive za akciju koje ima odred da sprovodi. Ujedno je uočio lijeva skretanja kod rukovodstva odreda kao n.pr. isticanje crvene zastave odnosa prema Londonskoj emigrantskoj jugoslovenskoj vladi itd. Na tom sastanku zvanično je postavljen za komandanta Danko Mitrov. Tada je odredu prišao sa grupom seljaka iz Krupe n/V drug Milan Branković.

Istog dana navečer izvedena je prva veća akcija. Napadnuta je prva žandarmerijska stanica u Krupi n/V. Prethodno je drug Vele Miletić dobio je zadatak da sa grupom seljaka iz okolnih sela presječe put u Tjesnom da ne bi mogla stići pomoć neprijatelju iz Banja Luke. Iako su se u ovoj akciji istakli drugovi Danko Mitrov i Mažr Drago i ubijena 3 žandara smatra se da akcija nije uspjela, jer se je pčam poslije toga napada razbio.

Glavnina toga napada povukla se je prema Skender Vakufu gdje je formiran IV krajiški odred. Iza ove akcije uslijedila je intervencija neprijatelja u kojoj su učestvovali ustaše i žandari i tom prilikom ubili 60 nedužnih seljaka i tom prilikom popalili selo Racune ispod Manjače.

Vod za vezu ostaje i dalje na terenu oko grada. Uslijed dolaska novih boraca vod za vezu prerasta u četu za vezu, koja se dijeli na vodove. Ova četa pored zadataka veze vrši i oružane akcije. Za komandira čete postavljen je drug Karlo Rojc, a za komesara drug Mišo Stupar. Satb čete nalazio se je u kući Balže Šumaonje. Za komandira vodova postavljeni su drugovi Ante Jakić I voda, Vele Miletić II voda, a za komandir III voda drug Mile student. Vodovi su bili raspoređeni na teren oko grada sa zadatkom da održavaju vezu i blokiraju neprijatelje. Četi su bili slijedeći drugovi pored nabrajanih : Minib Maglajlić, Pašo Jamaković, Adem Bajagić, Avdo Hercegovac, Rizo Volalić, Habija Bećirbašić, Danilo Djidara, Ante Jakić, Gojko Vranješ, Vaso Kukrika, Veljko Mladjenović Mehmedalija Džin, Stevo Krečar, Mile Škorić, Mile Kavić, Mile Tomić, Mićo Kajkut.

Jedna velika akcija krajiškog odreda bila je na žandarmerijskom uporište u Varbanji. To je akcija izvršena u decembru 1941 godine, jednog dana u 16 sati. Prije akcije otišao je Pašo Jamaković i Omer Bukić u Banju Luke u ul. Čorkovac u kuću Bukića. Na vezu je došao Maglajlić Teofik i Bukić Meho. Tu je predato pismo od drugova Drage Mažara za Šandora. Ostali su jedni

dan čekajući na materijal kokarde, oznake za domobrane i lozinku jedinice u Vrbanji. Lozinku je dao drug Omer Ahmetašević. Po svršenom zadatku u gradu drugovi su se sa materijalom vratili u odred i pošli u napad. Obučeni u domobranskom uniformama sa domobranskim kapama sa kokardama krenuli su iz Ponira na Vrbanju, a akcijom je rukovodio drug Drago Mažar koji je bio obučen kao domobranski satnik. U prethodnici su išli Ante Jakić, Karlo Rojca u zaštitnici Pašo Jamaković i Suljo Halalkić. Grupa se je spustila na cesti Džinićevog Cardaka između Banjaluke i Vrabanje i cestom se je uputila u pravcu žandarmerijske kasarne zvane sekcija. Kod prilaza kasarni, što je bilo u 16 sati poslije podne, stražar ih nije zaustavio na što ga je drug Drago koji je išao na čelu kolone napao što ne traži lozinku. Tražio je od dežurnog domobranskog stražara da zove odmah časnike i dočasnike i da mu se oni jave. Drug Drago Mažar predstavio je svoj odred kao domobransku kaznenu jedinicu. Drugovi su se odmah razišli po sobama gdje su bili žandari, a dotle je drug Drago konferisao sa časnicima i dočasnicima i grdio ih zbog nediscipline i nebudnosti. Tada je jedan žandar iz B. Luke prepoznao Sulju Halalkića i viknuo: "Ovo su komunisti". U isto vrijeme je Drago tražio od žandara da se predaju. Nakon toga je nastala borba u sobama, žandara je bilo 54, u kojoj su nakon teške borbe koja je trajala svega 15 minuta svladali protivnika. Od neprijatelja bilo je 19 mrtvih, 24 zarobljena a ostali su bili ranjeni. Od drugova poginuli su Lakić i Ajder Stevo, a ranjeni su bili Jamaković Pašo teže, Fehim Tufekčić lakše. Zarobljeno je 45 pušaka, 2 puško-mitraljeza, 6.000 metaka i ostalog materijala. Nakon odlaska iz Vrbanje drugovi su zapalili vojne zgrade koje su bile prilične za uporište neprijatelja. Mrtve i ranjene drugove odnijeli su sa sobom i mrtve su sahranili u njihova rodna mjesta, jednog u Agino selo, a drugog u Bočac.

Usporedo sa ostalim zadacima partizanski odredi vrše i političko djelovanje. Tako je četa za vezu politički djelovala na svom terenu. Drug Mišo Stupar i Vele Miletić održali su zbor više sela Partala na kome je bilo prisutno oko 400 okolnih seljaka. Na zbor su seljaci došli sa zastavama i donijeli hrane četi. Na zboru je govoreno o borbi protiv okupatora i o učešću i pomoći naroda u partizanskoj borbi. Taj zbor je održan početkom novembra 1941 godine, a zborom je rukovodio pretsjednik NOO Sime Partalo.

Oružanim akcijama i političkim radom te čete narod sa tog terena potpuno se je oslobodio straha od ustaša.

Istodobno sa vršenjem oružanih akcija u ovim krajevima počelo je formiranje Narodnooslobodilačkih odbora. Tako je drug Vele Miletić formirao NOO za Jagare i Ponir. 1-VIII-1941 godine u odbor su ušli Simo Kajkut za zaseok Kajkut, Dušan Škorić /čet./ za zaseok Spahinci, Mladen Krčmar za zaseok Kula, Mile Lovrić za zaseok Brda, Šumonja Blažo /čet./ za zaseok Ponir i Niko Danilović za zaseok Danilović.

Istodobno su formirani NOO i u drugim selima. Drago Mažar formirao je NOO u Ljubačevu, Kasim Hadžić i Niko Jurinčić u Javorahima, Ivica Mažar

Kazazom, Smajom Fazlićem, Elmasom Srajićem da prebaci Idriza Maslu na teren i isto i Leda Karabegović.

Na jednom sastanku u Bukvaleku održano je pod rukovodstvom Muhameda Kazaza jula 1941 godine uz priustvo Fazlića Smaje Mešinovića Huse Srajića Almaza i Gajića Milenka prenijeta direktiva da se počne sa trganjem telefonskih žica i sječenjem telefonskih stubova, dizanjem mostova i druge diverzije bez obzira na sve poteškoće. Radi bolje konspiracije u izvršenju zadatka bio je angažovan na tom sastanku i datanji komandir policijske stanice Resulović Ahmet, koji je bio upoznat sa radom te grupe. Tom prilikom zaključeno je da član Partije Hasan Šferagić primi dužnost u policiji sa zadakom da obavještava članove Partije o namjerama ustaške policije i da pruža pomoć uhapšenim drugovima i održava vezu sa njima. Na istom sastanku dobio je zadatak Mašinović Huse da se po dobivenom pozivu u domobranstvo istome odazove i da tamo radi na prikupljanju i odpremanju oružja, odjeće i obuće i ostalog potrebnog materijala.

Oružje i materijal prikupljali su se na razne načine. Tako je u mjesecu jula 1941 godine otišao drug Drago Mažar sa nekoliko drugova u Trapiste i niže mosta izvadio iz vode mitraljez i 1.000 metaka, koji je tada bio prvi mitraljez u Centralnoj Bosni zvan "Kusalj". Sakupljanje oružja vršilo se je preko građana-simpatizera NOP, vojnika, oficira i podoficira bivše domobranske vojske. Formirana je ilegalna grupa u domobranstvu od simpatizera Pvičić Slavka, Trenka Slavka, Buljana Joze, Stanić Ivica, Alagić Adila, Podgornika Dinka, Franje Kluz, Mašinovića Huse i Medo Mešina, člana Partije, koji je rukovodio tim sastancima. Sastanci su se održavali u kući Joze Buljana i na otvorenom polju Borćaka. Zadatak ove grupe bio je sakupljanje oružja, municije i ostalog materijala. Franjo Kluz koji je bio avijatičar bacao je partizanima izvještaje o kretanju neprijateljske vojske iz aviona.

Tako je ova grupa domobrana održala sastanak 20-VIII-1941 godine na kojem je bio prisudan Slavko Trenk, Huse Mašinović, Medo Mešin i jedna sanitetska sestra iz vojne bolnice. Na sastanku je raspravljano o organizaciji prebacivanja sanitetskog materijala iz magacina vojne bolnice. Pomenuta sestra dobila je zadatak da zadrži ključeve od magacina Slavko Trenk da organizuje domobrane za prebacivanje materijala preko Banjalučkog Polja, a Medo Mešin taj materijal u Rebrovac, a Huse Mašinović da zadržava dežurnog oficira i podoficira i da čuva zaštitnicu. U drugoj polovini mjeseca decembra Slavko Trenk ~~sa~~ Medo Mešin i Huse Mašinović preko Halima Šabića ~~šabanog~~ nadzornika domobranskog zatvora

i Veljko Mladjenović i Rebrowcu i Starčevići.

Uporedo sa radom Partije na oslobođenoj teritoriji, a i ranije vršene su pripreme za pomoć u materijalu, oružju iz grada za oslobođenu teritoriju. U junu mjesecu 1941 godine održan je sastanak pod rukovodstvom druga Starog u kafani Bećira Beglerovića na pijaci kojem su prisustvovali drug Kazaz Muhamed, Fazlić Smajo i Mašinović Huso, na kojem su postavljeni zadaci u vezi sa novim uslovima rada. Prvi zadatak je bio prikupljanje oružja na teritoriji grada, a zatim u Bukvaleku i Han-Kolima. Drugi zadatak traženje pogodnih kuća u Gornjem Seheru, gdje bi se održavali sastanci i preko koje bi išla veza za dizanje ustanka odnosno prebacivanje ljudi i materijala. U vezi iznalaženja pogodnih kuća održan je posebni sastanak. Bila su tri predloga i to kuća Huse Mešinovića, Adema Bajagilovića i Zaima Isakovića. Radi porodičnih prilika ove su kombinacije otpale, pa se je Kazaz Muhamed primio da govori sa Dankom Halimićem. Smajo Fazlić povezo se sa Gajićem Milenkom iz Han-Kola preko kojeg je prikupio 7 pušaka, 4 pištolja i municije.

U prvoj polovini jula 1941 godine vratio se je Dedo Gazić sa Ponira da radi u pozadini. Isti se je trebao povezati sa Husom Mešinovićem. Ovaj zadatak za povezivanje sa Dedom Gazićem dobilo je Mašinović od člana MK Dušana Bolea. Tom prilikom primio je i zadatak da održava vezu sa Muhamedom [organizovali su bjegstvo Husseinović Džemala zarobljenog partizanskog kurira na Drini koji je bio osuđen na smrt. Organizacija bjegstva je uspjela i isti je prebačen na Ponir.

Isto tako ova grupa držala je strahu na mostu u Gornjem Seheru i kada su oni bili na straži prebacivan je materijal preko mosta na desni Novoseliju.

Veze između voda za vezu i grada bile su slijedeće:

1. u desnoj Novoseliji drug Dedo Gazić formirao je grupu od drugova Hamdije Durakovića i Zulkifa, Gazić Alije, Muhameda Avde, Adevije, Nijaza, Karajlić Dževada, Gozića Avde, Gazić Mustafa i drugih. Ova grupa prebacivala je ljudstvo i materijal vodu za vezu, a primala ga je grupa koja je formirana u selu Brda i kojim je rukovodio Vele Miletić, a u grupi sa se njim bili Ajder Lazar, Dušan i Stoja i Aleksa Miletić. Materijal je iz Novoselije u brda prebacivan pomoću omladinaca konjima i kolima. Ovom vezom prebačen je iz Banje Luke od odreda i vraćen natrag delegat PK za BiH koji je obišao i Koharu, ali i njegovo ime namjerna nije poznato.

2. druga veza bila je preko kuće Danka Halimića u Sitarima u kojoj su učestvovali Danko Halimić, Gazić Dedo, Sitnica Ahmet, Bajagilović Adem, Isaković Nazifa i Zaim i drugi. Oni su održavali vezu sa vodom za vezu preko Vele Miletića. Zadatak ove veze bio je kao i prve. Sa ovom vezom 1-VIII-1941 g prebačen je do odreda koji je tada bio u selu Ljubačevu pod Osmaćom drug Djuro Pucar-Stari i povratio se natrag u Banja Luku. Oko pripreme i prebacivanja druga Starog učestvovali su drugovi Dedo Gazić, Danko Halimić i Vele Miletić.

Kuća Danka Halimića služila je u isto vrijeme za održavanje sastanaka između drugova iz odreda i iz grada. Tako je održano nekoliko sastanaka na kojima su prisustvovali drug Djuro Pucar Stari, Danko Mitrov, Kasim Hadžić, Dedo Gazić i još neki drugovi. Na tim sastancima raspravljano je o pitanje dužnosti i odnosa odreda s jedne strane i gradske partiske organizacije.

3. Treća veza bila je preko kuće druga Muhameda Alibegovića u čijoj je kući u početku ustanka najviše nalazio drug Djuro Pucar Stari. Kuća je više bolnice uvučena u jedno duboko dvorište. Sa oslobođenom teritorijom bilo je vrlo teško održavati vezu s ove strane, ali zahvaljujući hrabrosti i umješnosti naših drugova veza između Banja Luke i ostalih mjesta bila je stalna i sigurna. Muharem Alibegović je u avgustu odlazio direktno iz Banja Luke u Drvar sa biciklom i vratio se s poštom. Muharemova drugarica Temka i njezina sestra Šida bile su kuriri koji su stalno odnosili i donosili pisma od Staroga i nažrag.

4. Četvrta veza bila je preko kuće Bukića u Stupnici /Čorkovac/

5. peta veza bila je preko Baručije Mustafe u lijevoj Novoseliji. I ove veze imale su zadatak kao i prve. Sve veze osim treće održale su se i u 1942 godini.

Mobilizacija boraca za NOB-u vršena je u gradu na dobrovoljnoj bazi na način individualnog prilaženja članovima partije i simpatizera. Drug Branko Babić preko Dede Gazića popisao je 42 lica koja su se javila da će stupiti u borbu. To su ljudi iz Gornjeg Šehera i okoline i većina ih je otišla u borbu.

Pomoć grad, prvim partizanskim grupama bila je obilata. Svakodnevno je odašiljan materijal iz grada putem veza koja su ranije spomenuta. Preko ovih kanala prenesene su veće količine oružja, sanitetskog materijala, hrane, obuće i odjeće kao i ljudstva. Tako je u tom vremenu prenesen kompletan instrumentarij za hirurške operacije iz Državne bolnice, veliki šatori za 40 ljudi iz vojnog skladišta, 2 sanduka po 100 kg. bombi, 20 pušaka i dr.

Kao rukovodioci organizacije sakupljanja i odašiljanja materijalne pomoći partizanima i organizacije oružane borbe bio je drug Djuro Pucar Stari. Njegovi pomagači u gradu bili su Žaga Umičević, Abduselam Blekić-Šandor, Maglajlić Vahida, Karabegović Aiša.

Legitimacije drugovima koji su bili ilegalno u Banjoj Luci i koji su se morali prebacivati na druge terene izdavane su na lažna imena preko Gradskog poglavarstva. Tako je izdano od prilike oko 60 radničkih i namješteničkih knjižica. Taj posao izvršili su drug Smajo Bećirbašić i Džim Fahrudin

Diverzantske akcije u 1941 god. u gradu bile su tri. Prva je bila bjelostvo uhapšenih četvorice drugova iz kožnovenerične bolnice. Oni su policajca koji ih je čuvao onesvjestili, oduzeli mu oružje i pobjegli iz bolnice. Kako je ova akcija bila samo jednostrana organizovana t.j. kako ih nije i

nije imao tko da prihvati oni su lutali po Petričevcu i ustaška potjera uspjela je da uhvati Branka Djukića i Zvonka Odića /IB/, dok je drug Milan Radman i brico sa Pilane uspjeli da pobjegnu. To je bilo u mjesecu septembru 1941 godine noći.

Druga akcija je bila koncem mjeseca decembra 1941 godine. To je odvođenje Dr. Franca Kleinhapela. Njegova je pozvala drugarica Hatidža Maslo ujutro u 5 sati kao ljekara za hitnu pomoć, jer joj je navodno otac teško bolestan. Sa fijakerom ga je odvezla do džamije u Sitarima, gdje ga je dočekala partizanska četvorica i odvela ga dalje.

Treća akcija je isto bila koncem decembra, a to je bilo izvođenje Ratačka Paternostera agenta iz ustaškog redarstva. On je bio zaljubljen u Ismetu Demirović, koja je dobila direktivu da se sa njim zabavlja i da mu obeća da će mu sve greške biti oprostene. On je tome povjerovao i preko Abduselama Blekića-Sandora, Teufika Maglajlića i Danijela Halimića prebačen na oslobođenu teritoriju.

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-46-I/2